

Paul Maas – Barbara Bordalejo – Jan Just Witkam, *Stemmatik / Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı*, der. Mürteza Bedir, Küre Yayınları, İstanbul 2011, 103 s.

Tenkitli metin neşri, yani tahkik çalışmaları çerçevesinde ortaya çıkan *soy-ağacı (stemmatik)* yöntemi, Türkiye’de yeterince bilinmemektedir. Bu yöntem daha çok metin tenkidine ilişkin kuramsal çalışmaların önemsendiği Batılı ilim çevrelerinde tanınmaktadır. Yazma eserler bakımından ülkemizin çok zengin bir mirasa sahip olduğu dikkate alınır, tahkik konusunda çok yönlü ve kapsamlı çalışmalara ihtiyaç olduğu gibi bu çerçevede ortaya çıkan yöntemlerin bilinmesi de zorunludur. Tanıtımını yaptığımız kitap, bu ihtiyaca dikkat çekmek ve konuyu gündeme getirme hedefiyle kaleme alınmıştır. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi olan ve özellikle İslam hukuk düşüncesi ve klasik fıkıh edebiyatı alanlarında çalışmalarıyla tanınan Mürteza Bedir tarafından *Stemmatik (Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı)* adıyla yayınlanan eser üç bölümden oluşmaktadır.

Eserin birinci bölümü, Paul Maas’ın ilk kez 1927 yılında Almanca olarak yayınlanan *Texkritik* adlı çalışmasının kısmî çevirisinden oluşmaktadır. Yazarın önsözde belirttiği üzere Maas’ın bu eseri, 1958’de yapılan İngilizce çevirisi ve 1963 tarihli Arapça çevirisi (*Nakdü’n-nass*) ile karşılaştırılarak ve kısmen eserin orijinaline müracaat edilerek tercüme edilmiştir. Ayrıca kitabın tamamı değil, sadece *soy-ağacı* kuramının anlatıldığı bölüm “metin tenkidi” adıyla Türkçeye aktarılmıştır.

Burada dört başlık altında metin tenkidi konusu ele alınmaktadır. Öncelikle ara nüshalar aracılığıyla elde edilen mevcut Roma ve Yunan klasiklerinin güvenilirliklerinin kuşkulu olduğu vurgulanarak, metin tenkidinin asıl nüshaya en yakın olabilecek metni oluşturma işi olduğunun altı çizilmektedir. Daha sonra tahkik işleminde birinci görevin yazma eserin şecerede gösteril-

mesi olduğu kaydedilmektedir. Bu yöntemle eldeki nüshanın aslı verip vermediği incelenmekte ve şayet vermiyorsa asıl nüshanın tahmin yoluyla oluşturulacağı da ikinci görev olarak açıklanmaktadır.

Bu temel bilgilerden sonra rivayetin tek veya birden çok şahide dayanması halinde asıl nüshaya ulaşma yolları ele alınmıştır. Bu çerçevede ilk bölünmenin kendisinden doğduğu *emsal nüshaya* dikkat çekilerek, asıl nüshanın tespitinin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca *emsal nüshanın* tarih olarak kopyalanan nüshaların hepsinden önce olduğunun altı çizilerek, el yazısının (*bat, script*) tarihini tespit etmenin *emsal nüshaya* ulaşmada kesin olarak belirleyici olduğu kaydedilmiştir. Burada verilen teorik bilgiler, varsayımlar üzerinden örneklendirmelere ve şemalara yer verilerek somutlaştırılmıştır.

Ardından tahkikte “bulaştırmadan” söz edilerek tespit süreci tamamlanmış ve inceleme aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada farklı hallere göre hangi rivayete asıl gözüyle bakılıp bakılamayacağı üzerinde durulmuştur. Buna göre şekil konusunda yargıda bulunurken eserin üslubuna, içerikle ilgili meselelerde ise yazarın olası bilgi veya bakış açısına göre hareket etmek gerekir. Rivayetin bozulduğu ispat edildiğinde ise bunu tahmin yoluyla düzeltmek için çaba harcamak gerekir. Ancak bunu yaparken muhtemelen karışıklığın yazar tarafından kabul edilmiş olamayacağı gerçeğine dikkat çekilmelidir.

Bozulmanın nasıl meydana geldiğini tahmin ederken dikkate alınması gereken hususlar sıralandıktan sonra, tahmine dayanarak öngörülen hataların varlığını ispat görevinin metin tenkidindeki önemi ve rolü üzerinde de uzunca durulmaktadır. Ayrıca burada aslı onarma çabasına girerken bilinçli sokuşturma tehlikesinden ve bu şekildeki tahrifin tespit edilmesinin zorluğundan da bahsedilmektedir.

Eserin bu bölümünde *soy-ağacı (stemma)* fikrinin soybilimden (*genealogy*) alındığına dikkat çekilerek *stemma*, şahit nüshalar arası ilişkileri gösteren şema olarak tanımlanmıştır. Ayrıca *stemmatik* ile en yakın ilişkili kaynakların tarihsel kaynak eleştirisi yöntemleri olduğu belirtilmiştir.

Tespit ve inceleme aşamalarından sonra buraya kadar ele alınan konuların tenkitli metin neşri hazırlamayla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu cümleden olarak önsözde bütün şahitlerin tanıtılması, şahitler arası ilişkinin bir *stemma* (şecere) üzerinde gösterilmesi, nüshaların özelliklerine göre kategorize edilmesi ve heceleme ile lehçe sorunlarının çözülmesi gibi hususlara dikkat edilmesi ge-

rektiği kaydedilmektedir. Ayrıca metinde kullanılacak işaretlere ve metin altında belirtilmesi gereken bilgilere de maddeler halinde yer verildiği görülmektedir.

Kopyalama sürecinde ortaya çıkan hataların, yazmalar arası iç ilişkileri belirlemedeki önemi de, bu bölümde üzerinde durulan hususlardandır. Burada gösterge hatalar ve *stemmatik* türler, varsayımlar üzerinden şemalarla detaylıca tahlil edilmiştir. Konuya ait bazı kavramların açıklanmasıyla da bölüm sonlandırılmıştır.

İkinci bölümde *soy-ağacı* yönteminin başlangıçtan günümüze kadar tarihini ve süreç içerisinde bu yöntemin nasıl geliştirildiğini konu edinen Barbara Bordalejo'nun makalesinin Türkçe tercümesine yer verilmiştir. Söz konusu makale, yazarın "The Phylogeny of the Tale-Order in the Canterbury Tales" isimli doktora tezinin ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde süreç içerisinde *soy-ağacı* yöntemine yönelik eleştirilere yer verilmekte, geleneksel *stemmatoloji*nin zaaflarına dikkat çekilmektedir. Ayrıca yeni *stemmatik* yaklaşımın çözüm önerilerine de yer verilmektedir.

Burada *stemmatik* yaklaşımın Karl Lachmann'a atfedildiği, fakat bunun doğru olmadığını altı çizilerek bu yaklaşımın köklerinin İskenderiye'ye kadar geri götürülebileceğinden söz edilmiştir. Daha sonra "Lachmann Yöntemini Yeniden Düşünmek" başlığı altında muhalif görüşler ele alınmıştır. Bu çerçevede Henri Quentin ve Joseph Bédier'in eleştirileri yanında İngiliz-Amerikan okulunun etkilerine de yer verilmiştir. Paul Maas'ın Lachmann yönteminin izahı ve buna yapılan tepkiler doğrultusunda genetik (nesepsel) yöntemin gözden geçirilmesine yönelik adımları üzerinde de durulmuştur. Nihayetinde ise yeni *stemmatik* yöntemler, birkaç başlık altında sıralanarak incelenmiştir. Bu kapsamda *filogenetik* programın yazma rivayetleri için kullanılması, Ben Salemans'ın yeni Lachmanncı yaklaşımı ile Robinson ve Stemma projesi üzerinde durulmuştur. Özetle yazar, bu bölümde, *stemmatik* yöntemin gelişiminin kısa bir kronolojik hikayesini sunmuştur.

Kitabın üçüncü ve son bölümü, Jan Just Witkam'ın "Stemma (Soy Ağacı) Şeması Oluşturmak: Kurgu mu Gerçek mi?" çalışmasına ayrılmıştır. Burada Arapça metinler özelinde klasik bir metnin aktarımı için *soy-ağacı (stemmatik)* oluşturmanın imkanı üzerinde durulmuştur. Konu, metin tenkitleri yapılmış ve neşredilmiş birkaç örnek üzerinden ele alınmış ve burada ilk olarak Kur'an-ı Kerim'in neşrine yönelik dilbilimsel yaklaşıma yer verilmiştir. Buna göre mevcut

farklı kıraatler yanında son yıllarda çok miktarda Kur'ân parçalarının bulunması sebebiyle Kur'ân metninin tenkitli neşrinin yapılması gerektiği savunulmuştur. Ancak yazar, Müslümanların teolojik ve dogmatik mülahazalarının bu tür bir teşebbüse engel olduğunu belirtmektedir.

Eserde tek metinsel şahit yazma bulunduğu takdirde yapılacak *stemmatik* denemelere de değinilmiştir. Öncelikle tek yazma nüsha olarak muhafaza edildiği sanılan bir metnin başka yazmasının bulunabileceğinin her zaman muhtemel olduğunun altı çizilmiştir. Ayrıca başka eserlerde çok sayıda alıntının yer aldığı vurgulanarak Arap literatüründe bir metnin neşri için tek nüsha ifadesini kullanmanın tehlikeli olduğuna dikkat çekilmiştir. Buna rağmen Arap edebiyatında en önemli metinlerin çoğunlukla tek nüsha olarak geldiğinden de söz edilmiştir. Buna örnek olarak İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *Tavku'l-hamâme*, Üsâme b. Munkız'ın (ö. 584/1188) *Kitâbü'l-i'tibâr* ile Abdülatif el-Bağdâdî'nin (ö. 629/1231) *el-İfâde* adlı eserleri incelenmiş ve bunlarda *stemma* oluşturmanın kolay olmadığına işaret edilmiştir. Ardından birbirini tamamlayan büyük hacimli metinlerle bağlantılı olarak *stemmatik* sorunlar ve bu sorunların çözümü için geliştirilmiş eklettik yöntemler üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede uzun metinlerin genellikle birden çok nüshayla günümüze ulaştığının altı çizilerek *stemmatik* yöntemin en ideal biçiminin bir metnin pek çok nüshaya dayalı olarak neşri halinde mümkün olabileceği kaydedilmiştir. Bunu ispat etmek için İbnü'l-Efkânî'nin (ö. 744/1348) *İrşâdü'l-kâsıd* isimli eseri ve *Binbir Gece Masalları* örnek olarak gösterilmiştir.

Kitapta son olarak *soy-ağacı* yönteminin İslami dönem Ortadoğu dilleri filolojisi için faydalı olup olmadığı sorusuna cevap aranmaktadır. Bu soruya olumlu cevap verilse de tenkitli metin neşrinde *soy-ağacı* yapmanın çok zor olduğu, uygulamada sorunsuz ve deforme olmamış bir *stemma* meydana getirmenin neredeyse mümkün olmadığına dikkat çekilmektedir. Ayıca Arapça metin neşreden araştırmacıların bunu bilmesi ve dile getirmesi gerektiği de ifade edilmektedir.

Paul Maas, Barbara Bordalejo ve Jan Just Witkam'a ait üç farklı çalışmanın derlenerek Türkçeye aktarılması şeklinde, Mürteza Bedir tarafından hazırlanan bu çalışmanın öne çıkan özelliklerinden bahsetmek gerekirse, öncelikle eserde son derece açık ve akıcı bir üslubun kullanıldığını belirtmek gerekir. Ardından adı geçen üç çalışmanın konuyla ilgisi olmayan kısımlarının tercümede atlandığı

ve bu yerlere gerekçesiyle birlikte dipnotlarda işaret edildiği görülür. Türkiye’de ve İslam âleminde çok az bilinen bir konuyu kuramsal, tarihî ve tatbiki yönleriyle ortaya koyması ise eserin dikkat çeken en önemli özelliğidir.

Netice itibariyle bu çalışma, ülkemiz açısından önemli bir boşluğu doldurmakta, tenkitli metin neşrine yeni bir bakış açısı getirmektedir. Gerek muhtevası gerekse de üslubu bakımından ciddi bir emeğin ürünü olarak ilim dünyasına armağan edilen bu eser, önemli bir görevi ifa etmektedir.